

Agnieszka Urbańska

"Das Leben als Theater" : afisze niemieckiego Teatru Miejskiego w Poznaniu z zbiorach Biblioteki Raczyńskich

Biblioteka 12 (21), 69-84

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

AGNIESZKA URBAŃSKA

„Das Leben als Theater”.
Afisze niemieckiego Teatru Miejskiego
w Poznaniu w zbiorach Biblioteki
Raczyńskich

Niemiecki Teatr Miejski w Poznaniu istniał przeszło 100 lat. Do czasu powstania Teatru Polskiego (1875) był jedyną stałą placówką teatralną w naszym mieście. Zmienne były jego losy. Przeżywał – a rzecz to zwyczajna w przypadku teatrów – okresy świetności i zastoju. Choć ciągle brak syntetycznej monografii, to sporo wiemy o jego dziejach dzięki licznym studiom badaczy polskich i niemieckich i do nich pragnę odesłać czytelników¹, jako że w szkicu niniejszym chciałabym na dzieje tej placówki spojrzeć przez pryzmat znajdującej się w zbiorach Biblioteki Raczyńskich niezwykle cennej kolekcji afiszy tego teatru.

Na początek kilka uwag ogólnych, dotyczących pewnych właściwości gatunkowych, jakimi odznacza się owa szczególna forma, za pośrednictwem której władze, różnego rodzaju instytucje i organizacje społeczne komunikują się ze społeczeństwem. Dziś, gdy liczba kanałów umożliwiających wewnętrzną, społeczną komunikację jest tak bogata i zróżnicowana, znaczenie

¹ Zob. m.in.: H. Ehrenberg, *Das Posener Theater in südpreußischer Zeit*, „Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen”, Jhrg. IX, H. 2, Posen 1894, s. 27-90, M. Laubert, *Das Posener Theater 1815-1847*, „Studien zur Geschichte der Provinz Posen in der ersten Hälfte des 19. Jhs”, Bd. I, Posen 1908; H. Knudsen, *Deutsches Theater in Posen. Erinnerungen und Beiträge zu seiner Geschichte*, Bad Nauheim 1961; idem, *Die Hauptepochen der Geschichte des deutschen Theaters in Posen. Beilage zum Programm des Königlischen Auguste Viktoria-Gymnasiums*, Posen 1912; E. Połczyńska, *Teatr niemiecki w Poznaniu*, „Kronika Miasta Poznania” 2003, nr 3, s. 80-95; *Teatr niemiecki w Polsce – XVIII-XX wiek*, red. K. Prykowska-Michalak, Łódź 2008.

afisza jako środka komunikacji znacznie zmalało, ale w czasach, o których piszę, afisz miał znaczenie pierwszorzędne.

Wśród różnego rodzaju afiszy afisze teatralne zajmują miejsce szczególne, które zawdzięczają temu, że informują o wydarzeniach i faktach kulturalnych, nierzadko bardzo ważnych, które z natury swej są bardzo ulotne. Dziś, dzięki taśmie filmowej czy magnetofonowej, aparatom fotograficznym, potrafimy ową ulotność przewyciężyć, ale w czasach, które są przedmiotem mojej uwagi, spektakl teatralny, widowisko operowe, koncert, wieczór poetycki, okolicznościowa akademія z chwilą, gdy się kończyły, przestawały istnieć. Czasami na dłużej zakorzeniły się w czyjejs pamięci, niekiedy utrwaliła je gazetowa notka czy pośpieszna opinia recenzenta. Dobrze wiedzieli o tym ludzie teatru, stąd też ich myślenie o własnej pracy prawie zawsze zabarwione jest goryczą. I trudno się temu dziwić. Niektóre przedstawienia rodziły się z wielkim wysiłkiem, pełne były błyskotliwych rozwiązań scenicznych, twórczych, ciekawych interpretacji i odczytań danego dzieła, natchnionej gry aktorów i wszystko to znikало, gdy kończył się spektakl, a w teatrze gasły światła.

W tej sytuacji afisz teatralny, który niezależnie od okoliczności sumiennie informuje o dacie, obsadzie, reżyserii, autorze, staje się bardzo cennym źródłem, tym cenniejszym, im odleglejszej przeszłości dotyczy. Nierzadko przecież zdarza się, że stary afisz teatralny jest jedynym fizycznym świadectwem, potwierdzającym, że jakiś fakt miał miejsce².

Jeszcze jedno ważne rozróżnienie. W potocznym języku termin afisz bywa traktowany wymiennie z terminem plakat. To poważny błąd, plakat pojawił się znacznie później i w odróżnieniu od afisza, w którym dominuje informacja, w plakacie na plan pierwszy wysuwa się funkcja estetyczna – przez oryginalną i indywidualną grę motywów, symboli, kolorów autor nie tyle informuje o jakimś fakcie kulturalnym, co go interpretuje, nadaje mu jakieś dodatkowe, ważne dla siebie, często symboliczne znaczenie. Warto o tej różnicy pamiętać.

Podstawową funkcją afiszy teatralnych jest przekazanie najbardziej elementarnych informacji o przedstawieniach oraz – w mniejszym stopniu – ich promocja. I choć te ich funkcje są oczywiste, to nie są jednorodne. Wyróżnia się afisze teatralne publiczne, prywatne oraz gazetowe³. Zadaniem afisza publicznego było zainteresowanie jak najszerszego kręgu odbiorców, stąd eksponowany był on w dobrze widocznym, ogólnie dostępnym miej-

² Zob. E. Orzechowski, *Życie teatralne w świetle towarzyszących mu druków okolicznościowych*, w: *Druki ulotne i okolicznościowe – wartości i funkcje. Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej. Wojnowice, 8-10 października 2004*, Wrocław 2006, s. 279-295.

³ W. Jampolski, *Afisz teatralny*, „Scena Polska” 1931, z. 12, s. 8-11.

AKP. 2413
Inw. 2396

Posen, Frentags den 13ten July 1798.

wird die

von Sr. Königlichem
allergnädigst

Carl Döb-
Schauspieler

Majest. von Preußen
generalprivilegierte
berlinische
Gesellschaft

aufführen:

Der argwöhnische Liebhaber.

Ein Lustspiel in 5 Aufzügen, von Bretzner.

Personen:

Amalie Berg,	—	—	—	—	Madame Nagel.
Julchen, ihr Kammermädchen,	—	—	—	—	Madame Schaffner.
Heinrich Albert,	—	—	—	—	Herr Nagel.
Philipp, dessen Bedienter,	—	—	—	—	Herr Weiser.
Heinrich, dessen Jäger,	—	—	—	—	Herr Kempe.
Doktor Klappert,	—	—	—	—	Herr Deering.
Antonmann Klau,	—	—	—	—	Herr Schaffner.
Valdrian Klau, sein Sohn,	—	—	—	—	Carl Döbbelin.
Bekken,	—	—	—	—	Herr Weis.
Frank,	—	—	—	—	Herr Gillig.
Daniel, Klapperts Bedienter,	—	—	—	—	Herr Fontana.
Währete Bediente.	—	—	—	—	

NB. Zwischen dem 4ten und 5ten Aufzuge, wird Herr Gattermann die Ehre haben, ein Waldhorn-Concert zu blasen.

Nach Endigung des Stückes wird Herr Ehlenberger eine Horn-Pipe tanzen.

Preise der Plätze: Erster Platz 3 Fl. Zweyter Platz 2 Fl. Dritter Platz 1 Fl.

Der Schauplatz ist vor dem Brummerthor, in der Reitbahn des Hrn. Weiskers.

Die Kasse wird um 5 Uhr gedffnet.

Der Anfang ist um 6 Uhr.

Carl Döbbelin.

Ilustracja 1. Afisz z przedstawienia *Der argwöhnische Liebhaber* (Podejrzliwy amant) Christopha Friedricha Bretznera z 1789 roku

scu – np. na słupie ogłoszeniowym i obowiązkowo przed wejściem do teatru; miał zainteresować nie tylko stałego bywalca teatru, ale również zwykłego przechodnia – potencjalnego widza. Afisz prywatny był natomiast drukowany w małym formacie, w formie biletu na przedstawienie, który po spektaklu można było zabrać do domu na pamiątkę. Odszedł on już jednak do historii. Formę pośrednią między afiszem publicznym a prywatnym stanowił afisz gazetowy, który, jak sama nazwa wskazuje, był drukowany w prasie regionalnej i informował, co w najbliższym czasie pojawi się na deskach teatru.

Afisze teatralne Teatru Miejskiego w Poznaniu, znajdujące się w Bibliotece Raczyńskich, to osiem jednostek, w sumie 1337 afiszy. Tylko jedną z nich stanowią luźne afisze (rkp. 2418). Pozostałe zebrane są w chronologiczne grupy i oprawione w formę księgi w twardej obwolucie. Jedna taka księga obejmuje jeden sezon teatralny (jeden rok kalendarzowy), afisze zszyte są w kolejności chronologicznej, od stycznia do grudnia danego roku. Cechą charakterystyczną afiszy XVIII- i XIX-wiecznych jest właśnie informowanie o przedstawieniu na konkretny dzień. Prawie na każdy dzień danego roku znajdziemy jeden afisz.

Przeważający format omawianych afiszy to około 36×22 cm. Tylko z okazji specjalnych przedstawień lub premier drukowano afisze o wymiarach około 43×37 cm.

Informacje na afiszach umieszczano według następującego układu:

- tytuł przedstawienia,
- autor,
- obsada aktorska z wyszczególnionymi rolami gościnnymi,
- ceny biletów w zależności od miejsc na widowni i w łóżach,
- godziny rozpoczęcia przedstawienia i jego zakończenia oraz otwarcia kas,
- nazwisko dyrektora teatru, który na powyższe przedstawienie zapraszał. Projektodawca afisza pozostawał bezimienny.

Czcionka afiszy Teatru Miejskiego to gotyk z tekstem niemieckim w kolorze czarnym. Była ona oczywiście zróżnicowana pod względem wielkości: największą kreślono tytuł przedstawienia, mniejszą – pozostałe informacje. Spektakle polskiego teatru anonsowano niekiedy czcionką czerwoną (rkp. 2691). Ta standaryzacja wynikała, jak się wydaje, z dwóch okoliczności: pierwsza, dość oczywista, to oszczędność, druga, sądzić należy, że znacznie ważniejsza, to przyzwyczajenie czytelnika do określonego kodu, dzięki standardowej formie przechodzień bez trudu rozpoznawał w całym mrowiu afiszy, obwieszceń te najbardziej dla siebie interesujące. Już nasi przodkowie odkryli i praktycznie wykorzystywali to, co dla dzisiejszych specjalistów od reklamy i *public relation* jest czymś oczywistym, mianowicie marketingową wartość standaryzacji.

Dawny afisz, w odróżnieniu od dzisiejszych, był składany i odbijany przed każdym przedstawieniem, a więc niemalże codziennie, nie tylko przed premierą, tak jak ma to miejsce współcześnie. Był drukiem jednorazowego użytku, ponieważ z okazji kolejnego przedstawienia drukowano nowy z dokładną datą dzienną, nawet jeśli sztuka była powtarzana. Do naszych czasów, w zbiorach Biblioteki Raczyńskich, zachowały się kompletne oprawione roczniki afiszy z lat 1838, 1841, 1843, 1845, 1859 oraz 1867, ale także, co godne uwagi, pojedyncze egzemplarze z lat 1789-1824.

Do czasu, gdy pojawił się program, afisz zawierał także informacje, które dyrekcja uznawała za ważne dla widza, np. zwięzły opis poszczególnych scen przedstawienia, stąd można go było kupić przed wejściem na widownię, a abonentom dostarczano go do domu. Również teatr zobligowany był przez władze do przechowywania afiszy⁴.

Jak zatem wyglądał afisz w różnym czasie Teatru Miejskiego w Poznaniu? Afisze, które zachowały się, można podzielić, uwzględniając jako kryterium osobę, instytucję zapraszającą na przedstawienie teatralne.

Do roku 1804, a więc do czasu kiedy powstała w Poznaniu stała scena na dawnej Muszej Górze, czyli ówczesnym placu Wilhelma (Wilhelmplatz)⁵, wystawianie sztuk teatralnych odbywało się w różnych miejscach miasta: m.in. w Hotelu Saskim na ulicy Wrocławskiej oraz tzw. ujeżdżalni Jana Geislera, znanego w Poznaniu restauratora, zbudowanej około 1785 roku i usytuowanej niedaleko bramy Wronieckiej. Ówczesne afisze zawierają w nagłówku charakterystyczne odniesienie do antreprenera: „z mocy przywileju nadanego przez Jego Królewską Mość Króla Prus zespół Carla Döbellina przedstawia” oraz miejsce występów – Posen (Poznań) wraz z dokładną datą dzienną – np. 13ten July 1789. Nie ma jeszcze wzmianki w nagłówku o teatrze w rozumieniu instytucjonalnym, ponieważ takiego nie było. Istniał natomiast zespół aktorski przedsiębiorcy teatralnego (nie dyrektora, ten tytuł pojawi się później), który uzyskawszy przywilej do dawania przedstawień, wzorem Jana Chrystiana Wassera z Wrocławia, zobowiązywał się

⁴ W. Raszewski, *Warszawski afisz dzienny, Teatr Narodowy i jego kontynuacje*, „Pamiętnik Teatralny” 1987, z. 4, s. 493-494.

⁵ Projekt wybudowania powstał w 1801 roku, kiedy król Fryderyk Wilhelm III zdecydował się przeznaczyć 18 tysięcy talarów na ten cel. Pozostała część miała być w założeniu sfinansowana przez poznańską społeczność, która jednak zbojkotowała odezwy Kamery Poznańskiej, teatr miał być bowiem miejscem wystawiania jedynie niemieckich przedstawień, a budynek stanowić własność państwa, a nie miasta. Budowa ruszyła w maju 1802 roku i trwała dwa lata, pochłaniając w sumie prawie 47 tysięcy talarów. Ostatecznie nowy gmach teatru oddano do użytku w 1804 roku. 10 czerwca wystąpili na jego scenie soliści opery berlińskiej – sopranistka Maria Marchetti-Fantozzi i jej mąż tenor Angelo Fantozzi, a na oficjalnym otwarciu 17 czerwca zaprezentowano komedię włoską *Der Amerikaner* (Amerykanin) Camillo Federiciego.

wystawiać sztuki w Poznaniu w okresie od listopada do lutego, natomiast w innych miesiącach wolno mu było wizytować prowincję, za odpowiednią zapłatą⁶.

W tym czasie najczęstszym znakiem graficznym był motyw pruskiego orła w koronie z rozpostartymi skrzydłami, taki, jaki pojawił się na afiszu do sztuki *Der argwöhnische Liebhaber* (Podejrzliwy amant) z 1789 roku, wystawionej jeszcze w ujeżdżalni Geislera. Jest on jednocześnie najstarszym afiszem znajdującym się w zbiorach Biblioteki Raczyńskich⁷. Orzeł pruski miał symbolizować zwierzchność władzy nad działalnością antreprenera oraz nadanym mu przywilejem na wystawianie sztuk.

Po powołaniu w 1804 roku stałej sceny w Poznaniu teatr staje się stabilną instytucją, która bardzo szybko i na trwałe zdomowić się w kulturalnym pejzażu miasta. Zmienia się wygląd afiszy, choć jest to tylko zmiana treści nagłówka, w którym odtąd pojawiać się będzie adres „Theater zu Posen” oraz „Stadttheater zu Posen”. W dalszym ciągu pojawia się motyw orła pruskiego, jak np. na afiszu do przedstawienia *Die Schwestern von Prag* (Siostry z Pragi) z 1822 roku⁸, choć ciekawe motywy przypominające średniowieczne drzeworyty, odnaleźć można także na trzech afiszach z przedstawień w Hotelu Saskim: *Der gute Vater und der undankbare Sohn* (Dobry ojciec i niewdzięczny syn), *Doctor Faust* oraz *Das überleite Urtheil* (Pochopny wyrok) z lat 1822-1823⁹. Dadzą one w późniejszym okresie zaczątki sztuki plakatu, a więc – o czym już wspomniałam – odmiennej formy informowania widza o spektaklu.

Afisz Teatru Miejskiego różnią się też jakością papieru, na jakim je drukowano. W początkowym okresie był to papier czerpany, nieobcinany, który w połowie XIX wieku został zastąpiony znacznie tańszym, ale też mniej trwałym – papierem drzewnym. Wczesne afisze, do lat czterdziestych, nie zawierają metryki drukarni, w której zostały wykonane, choć bez wątpienia była to jedna z ówczesnych poznańskich oficyn. Dopiero na afiszach, występującego gościnnie w Poznaniu, polskiego teatru z Krakowa pod dyrekcją Zygmunta Anczyca odnaleźć można metrykę drukarni Ludwika Mierzbacha¹⁰. Także wszystkie afisze z rocznika 1867 posiadają już u dołu metrykę drukarni Wilhelma Deckera & Co¹¹.

⁶ Zapłata ta wynosiła 150 talarów rocznie oraz 12 groszy każdego wieczoru, por. K. Esreicher, *Teatra w Polsce*, oprac. K. Nowacki, t. IV, cz. 1, Kraków 1992, s. 336-337.

⁷ Afisz z 13 lipca 1789 roku (Rkp. 2418 Biblioteki Raczyńskich k. 1).

⁸ Afisz z 28 lutego 1822 roku (Rkp. 2418 Biblioteki Raczyńskich k. 11).

⁹ Afisze z 10 i 27 grudnia 1821 roku oraz 2 stycznia 1822 roku (Rkp. 2418 Biblioteki Raczyńskich k. 15-17).

¹⁰ Zob. rocznik afiszy z 1843 roku (Rkp. 2691 Biblioteki Raczyńskich k. 52 i n.).

¹¹ Zob. rocznik afiszy z 1867 roku (Rkp. 2694 Biblioteki Raczyńskich).

Privil. Posener Theater.

Dienstag, den 27ten Mai 1817.

Zum Benefiz des Herrn Friedrich Müller.

Zum Erstenmale:

MOYSES,

oder:

Israels Befreiung aus Egypten.

Großes alttestamentarisches Schauspiel mit Chören und Märschen in 5 Aufzügen,
vom Doktor August Klingemann.

Personen:

Eschirah, die Braut, König Pharao von Egypten.	Herr Fr. Müller.
Pharaon, sein Schwager.	Herr Wagnersheim.
Pharon, sein Sohn.	Herr Lehmann.
Amunon, Oberpriester der Isis und des Osiris.	Herr Schulz.
Samson, Priester des Isis.	Herr Kerschhoff.
Senubis, ägyptischer Hausvater der Eschirah.	Herr Kuntze.
Koromandis, Hauptmann der Egypter.	Herr Kraus.
Menas, Dienerin der Tharmis.	Herrmann Mullner.
Ein Priesterin der Eschirahs Bekennung.	Herr Hoffmann.
Ein ägyptischer Priester.	Herr Kuntze.
Moses,	
Pharon, sein Weib.	Herrmann.
Sethos, ihr Diener.	Herr Thier.
Aras, Bruder des Moses.	Herrmann Burgler.
Waham, Schwager des Moses.	Herr Wenzel.
Ischur, ein junger Priester.	Herr Müller.
Ischur, Sohn.	Herr Müller.
Merari, } Aelteste der israelischen Stämme.	Herr Graf.
Kara, }	Herr Habesht.
Eschur, } König der Amaleiter.	Herr Döbberlin.
Königliche Weiber,	Herrmann Habesht.
	Herrmann Lehmann.
	Herrmann Thier.
Christliche Weiber,	Herrmann Müller.
	Herrmann Wagnersheim.
Befangene Könige,	Herr A. Döbberlin.
Israeliten von allen Stämmen.	Herr A. Döbberlin jun.
Ägyptische Priester. Ägyptische Bedienten. Ägyptische Weiber und Kinder. Volk. Soldaten.	
Moses,	Herr Schröder.

Verwandlungen des Theaters.

- I. Akt. Beginn in der waldigen Höhe; im Hintergrunde sichtbar ein Theil des Hebräer Bergs, und zur Rechten ein waldiges Gebirg, welches am Abgang des Bergs von dem Berg herab sich. Man ist im Umgang zu einem Brunnen, der von Felsen herabfließt.
- II. Akt. Beginn am Fuß, der Höhe rüber sichtbar kleinere Gebirge. im Hintergrunde ist der Berg einer ägyptischen Pyramide zu sehen. (Wanderung.) Dieser Berg war dem Tempel der Isis und des Osiris, im Hintergrunde des Tempels sieht man den Berg und das Bildnis der Göttin Isis; in dieser Gegend hält Eschirah mit ihrem Gemahl einen Festtag, welches nach dem gelassenen Klänge beginnt.
- III. Akt. Beginn der Höhe. (Wanderung.) Das Feuer des Hebräer Palastes zu Wenschel; den Schluß dieses Aktes macht ein großer Feuerzug.
- IV. Akt. Ein Palastbau macht sichtbar. (Wanderung.) Zwei der Isis, zeigt dass der Thron des Königs, schon diesem eine schon verfallene Höhe, in welcher die Mauer der zerstörten Höhe sichtbar werden. Im Hintergrunde die ägyptischen Gebirge der Isis, Osiris und Sethos.
- V. Akt. Neue Beginn am ersten Höhe, im Hintergrunde der große Hebräer Gebirge des Pharon Eschirah mit Ischur. In diesem Akt sieht man die befreiten Israeliten mit dem Lärge Ischur in der Höhe verbleiben.

Preise der Plätze sind wie gewöhnlich.

Frei-Billens sind heute nicht gültig.

Zu der heutigen Vorstellung sind Billets zu Regen und Partete bei dem Herrn Friedrich Müller, auf der Mehlstr. im Schwertischen Hause No. 233 z. Preisen hoch, wie auch beim Herrn Carl Anders in der Breslauer- und Landensraße No. 237 zu haben.

Die Kasse wird um 6 Uhr geöffnet. Der Anfang ist um 7 Uhr.

Carl Döbberlin, Schauspiel-Director.

Na Benefis FRYDERYKA MÜLLERA.

MOYSESZ, czyli: UWOLNIENIE IZRAELA z EGIPITU.

Wielkie DRAMA waznego Testamentu z Chorami i Marszami, w 5 Oddzialach J.P. Klingemana.

Ilustracja 2. Afisz z przedstawienia *Moses, oder Israels Befreiung aus Egypten* (Mojżesz albo wyjście Izraela z Egiptu) Augusta Klingemanna z 1817 roku

Jak już wcześniej zaznaczyłam, dokładna data dzienna drukowana na każdym afiszu zmuszała do codziennego niemal drukowania nowego egzemplarza, choćby sztuka grana dnia następnego powtarzała się. Preferowano czarny kolor afisza, z czcionką gotycką, ze zróżnicowaną jej wielkością, rzecz jasna w odniesieniu do poszczególnych elementów, a więc tytuł czcionką największą, obsada – mniejszą, a drobnym drukiem ceny miejsc oraz np. treść sztuki. Co ciekawe, o ile afisze teatrów polskich występujących gościnnie na deskach Teatru Miejskiego w Poznaniu swym czerwonym kolorem zawiadamyły o mającej się odbyć premierze, o tyle niemieckie pozbawione są zupełnie tego barwnego elementu. Premiery, które miały miejsce średnio około 20 razy w ciągu roku, zazwyczaj poprzedzała jedynie krótka formułka *Zum Erstenmale* (po raz pierwszy), choć odnaleźć można i ciekawe sposoby promocji nowej sztuki, jak choćby dodane na afiszu zaproszenie dyrektora D. Köhlera z 1822 roku na premierę *Heleny* Étienne Méhula:

Polecam tę operę, która jest całkiem nowa i nigdy nie została jeszcze tutaj wystawiana. Publiczności szczególnie emocjonującej się dobrą muzyką polecam dzieło dobrego kompozytora i mam nadzieję na liczną frekwencję¹².

Jeśli w danym dniu miały miejsce na przykład trzy przedstawienia, to wzmianka o premierze znajdowała się zawsze na początku afisza, niezależnie od kolejności, w jakiej była grana.

Liczba sztuk wystawianych w danym miesiącu uzależniona była, jak się zdaje, od sezonu, bywały jednak miesiące rekordowe, jak luty 1843 roku (dyrektorem był wówczas E. Vogt), gdy wystawiono 23 sztuki, czy czerwiec tego samego roku, w którym zaprezentowano 27 przedstawień polskich i niemieckich.

Z pamięcią o Polakach, u dołu afiszy drukowano polskie tłumaczenie tytułu sztuki. I odwrotnie, występy polskiego teatru opatrywano, umieszczonym u dołu i drukowanym gotykiem, niemieckim tłumaczeniem tytułu polskiej sztuki¹³. W latach czterdziestych pojawiają się często afisze dwustronne, z jednej strony drukowane w języku polskim, z drugiej – w niemieckim. Umożliwiało to powieszenie obu afiszy obok siebie, które dzięki temu stawały się komunikatem czytelnym dla polskiej i niemieckiej publiczności, np. afisz do opery *Zar und Zimmerman, oder: Die beiden Peter* (Car i cieśla, czyli dwaj Piotrowie) Gustava Alberta Lortzinga z 1841 roku, która cieszyła się dużym powodzeniem¹⁴.

¹² Zob. przypis 7.

¹³ Zob. na przykład afisz do przedstawienia *Paraviedes, Bankier Hiszpański* Paulina De-slandesa w opracowaniu J. T. S. Jasińskiego (Rkp. 2691 Biblioteki Raczyńskich k. 54).

¹⁴ Afisze z 24 czerwca i 8 lipca 1841 roku (Rkp. 2690 Biblioteki Raczyńskich k. 44, 80).

Stadt-Theater zu Posen.

Heute, Freitag den 2. April 1841.

Großes Instrumental- und Vocal-Concert

unter Leitung des Herrn Hieronymus Truhn aus Berlin
und Mitwirkung
der Kaiserl. Königl. Hofopernfängerin **Fraulein Schebest** aus Wien
in zwei Abtheilungen.
(Mit verstärktem, auf der Bühne placirten Orchester.)

Erste Abtheilung.

1. Große Fantezie auf der Oper „Aladin“ von G. F. H. Rossini, vorgetragen von Fraulein Agnese Schebest.
2. Große Arie aus „Cenerentola“, große Oper von Rossini, vorgetragen von Fraulein Agnese Schebest.
3. Chöre: „Chöre“, zwei Quartette für Männerstimmen von Schubert, R. S. Truhn, vorgetragen von den Herren Hofin, Fischer, Niehm, Koczek und dem Komponisten.
4. „Der Himmelskinder im Norden“, Spanische Romange von Truhn, vorgetragen von Fräulein Schebest.

Zweite Abtheilung.

5. Overture militaire, von R. S. Truhn.
6. La Gondoliera, für Tenor und Violoncel, von R. S. Truhn, gesungen von Herrn Hofin.
7. „Der Bibaco“, spanische Romange, von R. S. Truhn.
8. „Der Koch“, polnisches Lied, vorgetragen von Fräulein Schebest.
9. „Die Kerkern“, komisches Quartett für Männerstimmen, von R. S. Truhn.
10. Lied von Schiller, komponirt vom Fürsten Anton Radziwili, gesungen von Fräulein Schebest.
11. „MAZURKA“, von Komarzewski (in polnischer Sprache), vorgetragen von Fräulein Schebest.

Verbet:

Die Uniform des Feldmarschalls Wellington.

Vorbild in einem Akt von A. v. Kotzebue.

PERSONEN:	
Winkel, ein Malteser	„C. Vogt.
Wespa Jun	„Hob. Korfes.
Wohls, desm Zehner.	„Frau. Sera I.
Kobler, der Ruder.	„Herr. Müllers Jun.
Ein Majorat des Feldmarschalls Wellington.	„Herr. Nieme.
Ein französischer Offizier.	„Herr. Korfes.
Ein spanischer Offizier.	„Herr. Schöning.
Engländer und französische Soldaten.	

(Der Schauslag ist in einem Texte zwischen Waneze und der spanischen Sprache, am Abend und einem, im Jahre 1814, verfaßten Schichte.)

Preise der Plätze:

Erste Rangloge 20 Egr. Sperrlog 20 Egr. Parterre 12½ Egr. Zweite Rangloge 7½ Egr. Amphitheater 5 Egr.
Gallerie 3 Egr. Kinder im Parterre 7½ Egr.

Der Anfang ist präcise 7½ Uhr, die Kasse wird um 6 Uhr geöffnet.

Freibillens sind durchaus ungültig.

Kommenden Dienstag den 6. April die letzte Vorstellung.

K. Vogt.

Ilustracja 3. Afisz z koncertu z gościnnym występem Agnes Schebest z 1841 roku. Koncert poprzedzało przedstawienie *Die Uniform des Feldmarschalls Wellington* (Mundur marszałka Wellingtona) Augusta Kotzebuego

Widoczne jest to zwłaszcza w afiszach z lat czterdziestych za dyrekcji Ernsta Vogta, który starał się o stabilność finansową teatru. Zdawał sobie sprawę, że osiągnie to między innymi przez przyciągnięcie do teatru polskiej publiczności. Za jego dyrekcji tradycją stały się letnie występy gościnne polskich zespołów teatralnych z Krakowa i Warszawy oraz teatrów amatorskich. Byłoby jednak przesadą, gdybyśmy te drobne ukłony kierowane do polskiej publiczności traktowali jako szczególny przejaw polonofilskich skłonności dyrektora. To raczej świadectwo zdrowego rozsądku przedsiębiorcy, który doskonale rozumiał, że w takim mieście jak Poznań teatr musi zabiegać o względy wszystkich mieszkańców. Dwujęzyczne afisze znikają jednak po wydarzeniach Wiosny Ludów.

Najdobitniej tę swoistą symbiozę wyraża zaproszenie w „Gazecie Wielkiego Księstwa Poznańskiego” z 1845 roku na występ słynnej śpiewaczki Sophie Schröder-Devrient:

Ponieważ opery łatwo zrozumieć można, nie posiadając nawet dokładnej języka niemieckiego i dziedzina śpiewu wspólna wszystkim narodowościom, pozwalamy więc sobie teatr niemiecki podczas przedstawień J.Pani Schröder-Devrient względem łaskawszym i udziałowi publiczności naszej polecić¹⁵.

Sławnych osób występujących gościnnie na deskach Teatru Miejskiego w Poznaniu było bardzo wiele, jak choćby włoska śpiewaczka Angelika Catalani (1819), skrzypek Karol Lipiński (1821, 1823), pianistka Maria Szymanowska (1823), wirtuoz skrzypiec Niccolò Paganini (1829) czy ośmioletni pianista Józef Krogulski (1825). Swoje koncerty w 1843 roku dali: sam Franz Liszt oraz Fred Lund i Feliks Lipiński, wreszcie na deskach teatru śpiewały znakomita Agnes Schebest z Wiednia (1841) czy Sabine Heinefetter (1842). Przyczyniało się do tego dogodne położenie Poznania, na drodze do Warszawy i dalej do Petersburga.

W przypadku występów gościnnych znanego aktora, wzmianka o tym pojawiała się większą czcionką zaraz pod datą, podobnie było z benefisami. Bywało, że aktor w ramach gościnnych występów zamieszczał na dole afisza specjalne zaproszenie dla widzów, jak np. Lina Bickert w 1840 roku: „poddaję polecając się szanownej publiczności, która zaszczytu dzisiejsze przedstawienie [swoją obecnością – A.U.]”¹⁶.

W obsadzie nazwisko występującego gościnnie aktora było oznaczone trzema gwiazdkami, a następnie niżej zaznaczone osobno wraz z rolą, w którą ów aktor się wcielał. Miało to oczywiście na celu jego wyróżnienie.

¹⁵ „Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego” 1845, nr 57, s. 455.

¹⁶ Afisz do przedstawienia *Liebe kann Alles, oder Widerspenstige* Williama Shakespeare’a w opracowaniu J. F. Schinka (Rkp. 2689 Biblioteki Raczyńskich k. 99).

Montag den 27. Februar 1843.

Grosses

Concert

des Hof-Kapellmeisters, Ritters etc.

Herrn

Dr. Franz Liszt

im Schauspielhause.

Erste Abtheilung.

1. Fantaisie sur les motifs des Huguenots, vorgetragen von Herrn Dr. Franz Liszt
2. Aufforderung zum Tanz von Weber, vorgetragen von Denselben.
3. Romanze von Commer, gesungen von Herrn Schrader.
4. Arie von Rossini, gesungen von Dem. Kral.

Zweite Abtheilung.

5. Tarantelle de Rossini, vorgetragen von Herrn Dr. Franz Liszt.
6. Mazurek von Chopin, vorgetragen von Denselben.
7. Polonaise des Puritains, vorgetragen von Denselben.
8. Arie von Adam, gesungen von Dem. Melle.
9. Hexameron, Bravour-Variation über Motive aus den Puritanern, vorgetragen von Herrn Dr. Franz Liszt.

Preise der Plätze:

Erster Rang und Spersitz 1 Rthlr. 20 Sgr. Parterre 1 Rthlr. 10 Sgr.
Zweiter Rang 1 Rthlr. Amphitheater 20 Sgr. Gallerie 15 Sgr.
Kinderbillets (Parterre) 15 Sgr.

Einlass halb 6 Uhr. Anfang halb 7 Uhr.

E. Vogt.

Ilustracja 4. Afisz z koncertu Franza Liszta z 1843 roku

Aktorów w obsadzie sztuki wymieniano według ważności postaci, jaką grali w sztuce, w dwóch szpaltach dla przejrzystości.

Pod obsadą aktorską sztuki swoje miejsce na afiszu miały z reguły wyszczególnione w zależności od miejsca ceny biletów wstępu na przedstawienie. Ceny te zmieniały się, rzecz jasna, w różnych okresach, jednak nie tak bardzo, jak można byłoby się tego spodziewać. Na przykład w 1817 roku na przedstawienie *Don Juan* miejsca w łoży w pierwszym rzędzie kosztowały 12 srebrnych groszy (sgr), rząd drugi oraz parter – 8, a galeria – 6. W 1841 roku ceny wynosiły od 15 sgr w łoży do 3 sgr na galerii, a w 1867 roku odpowiednio – od 25 do 8 sgr. Program przedstawienia kosztował 3 sgr. W tym czasie czeladnik zarabiał tygodniowo 2 talary i 25 sgr, miesięczna pensja nauczyciela szkoły średniej wynosiła około 400-600 talarów, a sędzię 800 talarów¹⁷. Funt, czyli około pół kilograma wieprzowiny w 1847 roku kosztował 2 sgr, a kwarta piwa (1,14 litra) około 7 fenigów. Widać więc, że bilety nie należały do najtańszych i z pewnością niezamożnej części społeczeństwa trudno było sobie na nie pozwolić.

Dyrekcja teatru w celu zwiększenia frekwencji publiczności stosowała różne formy promocji. Na przykład, jeśli kupiło się bilet na przedstawienie jeszcze przed otwarciem kasy, czyli mniej więcej do godziny 17.00, cena była niższa z reguły o około 4 sgr. Co ciekawe, znacznie droższe były ceny biletów na przedstawienia polskich grup teatralnych goszczących w Poznaniu i wynosiły w 1843 roku aż od 6 do 2 zł, jedynie miejsce na galerii kosztowało 3 sgr. Ceny wzrastały także podwójnie w czasie jarmarków, wyścigów konnych i jarmarku św. Jana, kiedy do Poznania zjeżdżało wiele osób i można było liczyć na zwiększoną frekwencję publiczności chętnej do odwiedzenia teatru, który zapewne na co dzień był dla nich niedostępny.

Oddanych teatrowi widzów zapewnić miał także abonament, czyli wcześniejsze wykupywanie biletów na kilka przedstawień z góry, co premiowano niższą ceną. Z reguły oferowano abonament miesięczny. W lewym górnym rogu afisza widniał numer abonamentu, który obowiązywał na dane przedstawienie. W szczególnych przypadkach, jak np. benefisy lub występy gościnne znanych aktorów, abonament uchylano.

Kasę teatru z reguły otwierano o godzinie 17.00 lub 18.00, początek przedstawienia miał miejsce zwykle o 19.00 lub 20.00 koniec zaś około godziny 21.00, rzadziej 22.00. Bilety można było jednak nabyć nie tylko w kasie, ale również w mieszkaniu dyrektora, u conditora (cukiernika) niejakiego Douchy na rynku (1818 rok), u perukarza Carla Andersa na ulicy Wrocławskiej (1817 rok) czy u kupca Baumanna przy rynku nr 94 (1821 rok). Również bilety na polskie przedstawienia nabyć można było

¹⁷ 1 talar = 6 złotych polskich = 30 srebrnych groszy = 180 groszy polskich = 360 fenigów.

TEATR MIEJSKI w POZNANIU.

Dzisiaj, w Sobotę dnia 20. Marca 1841.

WIELKA MUZYKALNA AKADEMIA

dyrektora muzyki i pianisty Pana Dr. Charl. Seymour Shiff z Londynu i mistrza na skrzypcach Pana Fred Lund, członka Król. teatru w Kopenhadze, w dwóch oddziałach.

Pierwszy oddział.

- 1) Wielka uvertura.
 - 2) Maksymon muzikal. nad tematem oryginalnym z wariacją,
 - a) podług Spolza,
 - b) * Nohone,
 - c) * de Beriot,
 - d) * Ernst,
 - e) * Ole Bull.
- Komponowany i wykonany przez Pana Fred Lund
- 3) Romantyczne doświadczenie di Bellini fantasia dramatyczna, komponowana i wykonana przez Pana Shiff.

Drugi oddział.

- 4) Wielka uvertura
- 5) Air varié przez Beriota, wykonany przez P. Fred Lund.
- 6) L'air de D'Anvers, wiersze Jahn, muzyka G. Symphera, wykonana przez Pana Fischer.
- 7) Ustęp koncertowy w towarzystwie orkiestry przez Henri Herz, wykonany przez Pana Dr. Shiff.

Po pierwszym oddziale:

ROZTARGNIENI.

Komedia oryginalna w 1 akcie przez A. Kotzebuego.

OSOBY:

Major Stalwibel, } pensjonariusz kawalarii	J.P. Karsten.
Kapitan Mengler, }	J.P. Lohm
Charlotte, córka Majora	J.Panna Zeeb L.
Kard. syn kapłana	J.P. Wollmeier młodszy

CENA MIEJSKA: Pierwsza ranga 10z, bilet 20 sgr., Parkiet 20 sgr., Parter 12z sgr., druga ranga 10z, bilet po 10 sgr., Amphiteatr 6 sgr., Gallerya 4 sgr.

Początek punktualnie o 7. godzinie. Kassa o 6. godzinie będzie otwarta.

Heute, Sonnabend den 20. März 1841.

Große musikalische Akademie

des Musikdirectors und Pianisten Herrn Dr. Charl. Schiff aus London und des Violin-Virtuosen Herrn Fred Lund, Mitglied des Königl. Theaters zu Kopenhagen, in 2 Abtheilungen.

Erste Abtheilung.

- 1) Große Ouverture.
 - 2) Maksymon muzikal. über ein Originalthema mit Variationen:
 - a) nach Freyh,
 - b) * Meilow,
 - c) * de Beriot,
 - d) * Ernst,
 - e) * Ole Bull,
- komponiert und vorgetragen von Herrn Fred Lund.
- 3) Romantische doświadczenie di Bellini dramatische Phantasie, komponiert und vorgetragen von Herrn Dr. Schiff.

Zweite Abtheilung.

- 4) Große Ouverture.
- 5) Air varié de Beriot vorgetragen von Herrn Fred Lund.
- 6) L'air de D'Anvers, Gedicht von Jahn, Musik von G. Symphera, vorgetragen von Herrn Fischer.
- 7) Concertstück mit Begleitung des Kapellmeisters, von Henri Herz, vorgetragen von Herrn Dr. Schiff.

Nach der ersten Abtheilung:

Die Zerstreuten.

Original-Einführung in 1 Akt von A. v. Kochube.

PERSONEN:

Major von Stalwibel, } pensionierter Jägerhau.	Herr Karsten.
Kapitän von Mengler, }	Herr Lohm.
Charlotte, Tochter des Majoren	Fräulein Zeeb L.
Kard. des Hauptmanns Sohn	Herr Wollmeier jun.

Preise der Plätze:

Erste Rangloge 20 Sar. Sperrlog 20 Sar. Parterre 12z Sar. Zweite Rangloge 10 Sar. Amphitheater 6 Sar. Gallerie 4 Sar.

Der Anfang ist präcise 7 Uhr, die Kasse wird um 6 Uhr geöffnet. F. Vogt.

Ilustracja 5. Afisz dwujęzyczny z koncertu Charlesa Seymoura Shiffa i Freda Lunda z 1841 roku. Po pierwszej części komedia Augusta Kotzebuego Zerstreuten (Roztargnieni)

poza kasą, w wymienionych na afiszach miejscach, np. w księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, księgarni Stefańskiego czy oberży niejakiego Jabłkowskiego.

Godną odnotowania ciekawostką jest fakt, że w swej repertuarowej ofercie kierownictwo teatru uwzględniało również potrzeby dzieci. Mogły one liczyć na wstęp za połowę ceny, co również zaznaczano na afiszu. Specjalnie dla najmłodszych wystawiano także niektóre sztuki, jak choćby *Dornröschen* (Śpiąca królewna), oraz *Sneewittchen und die Zwerge* (Królewna i krasnoludki), na które to przedstawienia w 1867 roku cenę specjalnie obniżono dla rodziców wraz z dziećmi do 7,5 sgr, na galerii nawet do 2 sgr¹⁸. Oba te przedstawienia wykonywane były przez zespół dziecięcy.

Jakie sztuki wystawiano? Oczywiście, w szkicu takim jak niniejszy trudno o pełny przegląd repertuaru, nie jest to ani możliwe, ani w szkicu o takich ambicjach jak moje – wskazane, ale nad niektórymi przykładami warto się przez chwilę choćby, w kronikarskim niejako stylu, zatrzymać.

Najstarszy w tej kolekcji jest afisz informujący o przedstawieniu *Der argwöhnische Liebhaber* (Podejrzliwy amant) z 1789 roku, wystawiany jeszcze w ujeżdżalni Geislera (k. 1). Inne to m.in. afisz informujący o gościnnych występach lalkarza Schütza z Poczdamu w Hotelu Saskim (k. 15-17) i locie balonu aerostatycznego (6 lipca, bez roku, k. 20) oraz pierwsze afisze z przedstawień w budynku teatru na placu Wilhelma pod dyrekcją Carla Kasimira Döbbelina – *Moses, oder Israels Befreiung aus Egypten* (Mojżesz albo wyjście Izraela z Egiptu) Augusta Klingemanna (27 maja 1817 roku – k. 2), *Don Juan, oder der steinere Gast* (Don Juan albo gość kamienny) W. A. Mozarta (13 lipca 1817 roku – k. 3).

Z roku 1838 pochodzi 194 afiszy, w tym 28 z przedstawień polskiego zespołu teatralnego pod dyrekcją Wincentego Raszewskiego, który w okresie od 1 lipca do 11 października tego roku gościł w Poznaniu. Tu warto zwrócić uwagę na dwujęzyczny afisz anonsujący sztukę *Szkoda wąsów* Adama Dmuszewskiego z gościnnym udziałem niemieckiej aktorki Caroline Bauer (28 czerwca); obok niej tego roku do Poznania zawitali jeszcze na gościnne występy: Charlotte von Hagen z Berlina (od 4 marca do 4 kwietnia), Emilie Pohlmann-Kressner, śpiewaczka z Hamburga (11 marca) oraz Moritz Rott, aktor z Berlina (16-20 maja). Najpopularniejszym przedstawieniem tego roku była lekka komedyjka *Fröhlich* (Wiosna), wystawiana aż 12 razy oraz jednoaktowy wodewil *Paris in Pommern, oder: Der Jude aus Meseritz* (Paryż na Pomorzu, czyli Żyd z Meseritz) Louisa Angely (11 razy).

¹⁸ Afisze do przedstawienia *Sneewittchen und die Zwerge* Karla Augusta Görnera z 16 i 19 lutego 1867 roku (Rkp. 2694 Biblioteki Raczyńskich k. 41, 45) oraz do przedstawienia *Dornröschen* tegoż samego autora z 4 i 6 marca 1867 roku (Rkp. 2694 Biblioteki Raczyńskich k. 59, 61).

Ciekawostką są afisze informujące o możliwości obejrzenia w teatrze ćwiczeń akrobatycznych Beduinów Rhagasa i Abdali, goszczących w Poznaniu w drodze do Warszawy i Petersburga (5-10 kwietnia – k. 45-48).

W roku 1840 natomiast najczęściej wystawiane były: *Vestalin* (Westalka) Gasparo Luigi Spontiniego, *Nachtwandlerin* (Lunaticzka) Vincenzo Belliniego, *Robert der Teufel* (Robert diabeł) Giacomo Meyerbeera (właśc. Jakob Meyer Beer), *Das Nachlager in Granada* (Nocleg w Granadzie) Johanna Friedricha Kinda oraz *Griseldis* Friedricha Halma (właśc. Eligius Franz von Münch-Bellinghasen). 5 lipca (k. 65) wystawiono dramat *Kościuszkowski – der Feldherr* (Kościuszkowski stary wódz) Karla von Holtei, co było niewątpliwym ukłonem w stronę polskiej publiczności. Wśród zaproszonych artystów w Teatrze Miejskim byli m.in.: Louis Schneider (właśc. Ludwig Wilhelm Schneider), znany dramatopisarz i aktor (11-31 sierpnia), Fanny Mejo z Brunszwiku (1-2 lipca), Gustav Friedrich Wohlbrück, aktor dramatyczny (23-26 lipca), Emilie Hysel z teatru w Szwerinie (13 września). Odbyły się koncerty – nastoletniego rodzeństwa muzyków Eduarda i Heinricha Wollenhauerów (2-5 września) oraz Charlesa Seymoura Schiffa z Londynu (14 lipca). Od 3 do 29 grudnia miały miejsce występy akrobacyjno-atletyczne Michaele Averino z Rzymu.

Pośród 179 afiszy pochodzących z roku 1841 uwagę zwracają ponownie te, które anonowały występy Towarzystwa Artystów Dramatycznych pod dyrekcją Władysława Łozińskiego oraz dwóch przedstawień amatorskich. Teatr Miejski ponownie gościł Michaele Averino – akrobata z Rzymu (2-14 stycznia) oraz sławnych skrzypków: Miskę Hausera z Wiednia (5-19 stycznia), Feliksa Lipińskiego ze Lwowa (ojca Karola Lipińskiego, 7 i 10 czerwca), a także Camillo Siviori z Florencji, ucznia Niccolò Paganiniego (9 i 12 grudnia). Gościnnie występowali także w tym roku: Marie Reinelt (26 stycznia), Johann Friedrich Rütbling z Berlina (22 lutego do 4 marca) oraz Agnes Schebest, znana śpiewaczka z Wiednia i Antonie Christiani z Hamburga. Obie śpiewaczki wystąpiły razem 28 marca – Christiani w roli Julii, Schebest w roli Romea w operze Vincenzo Belliniego.

Wydarzeniem roku 1843 był wielki koncert samego Franza Liszta (27 lutego), aż 63 przedstawienia polskich teatrów pod dyrekcją Zygmunta Anczyca. Ponownie gościła znana aktorka berlińska Caroline Bauer (20-31 maja). Najczęściej wystawianymi utworami były: opera *Marie, oder Die Tochter des Regimentes* (Maria córka pułku; grana aż 15 razy!) oraz *Belisar* Gaetano Donizettiego, *Der Brauer von Preston* (Piwowar z Preston) Adolphe Adama, *Der Wildschütz, oder: Die Stimme der Natur* (Rabusi, czyli głos natury) Augusta von Kotzebuego, *Die Stumme von Portici* (Niema z Portici) oraz *Fra Diavolo, oder: Das Gasthaus zu Terracina* (Fra Diavolo, czyli gościna w Terracinie) Daniela Aubera.

Kilka lat później, w roku 1859 największą popularnością cieszyły się przedstawienia operowe: *Der Barbier von Sevilla* (Cyrulik sewilski) Gioacchino Rossiniego, *Die Hochzeit des Figaro* (Wesele Figara) W. A. Mozarta, *Die Nachtwandlerin* (Lunaticzka) Vincenzo Belliniego oraz komedia z tańcami i śpiewami *Die Maschinenbauer* (Konstruktor maszyn) Adolfa Langa. Z gościnnymi występami bawili w Poznaniu m.in. Henriette von Bose, aktorka teatru w Dreźnie (18-20 lutego), Friedrich Devrient (8-17 lutego), Ludwig Dessoir (27 stycznia) oraz ponownie Moritz Rott z Berlina (3 kwietnia). 27 przedstawień dał zespół Cesarsko-Królewskiego Teatru Polskiego z Krakowa pod dyrekcją Juliusza Pfeiffera.

Kolekcję naszą zamyka zbiór 202 afiszy z roku 1867. W tym roku aż 52 przedstawienia dał Teatr Polski z Krakowa, a na niektórych afiszach – i jest to niewątpliwie znak nowych czasów – pojawiają się (na odwrocie) ogłoszenia reklamujące działalność handlową i usługową różnych placówek¹⁹.

Tak, w pewnym skrócie, wygląda kolekcja starych afiszy teatralnych Teatru Miejskiego w Poznaniu. Bez wątpienia stanowią one cenne i nie do końca jeszcze wykorzystane źródło nie tylko do dziejów teatru w Poznaniu, ale również do studiów nad obyczajowością i życiem codziennym miasta w XIX wieku. Tę cenną kolekcję otacza się w naszej bibliotece szczególną opieką, wszystkie afisze – jak już napisałam – zostały starannie oprawione – każdy tom gromadzi afisze z jednego roku, a kilka lat temu poddane zostały całościowej konserwacji.

Na zakończenie jeszcze jedna uwaga, która – zdaje sobie z tego sprawę – swym charakterem wykracza poza bibliografię. Wspomniałam już o pewnej ulotności sztuki teatralnej, nigdzie nie objawia się ona tak dojmująco, jak wówczas, gdy przeglądamy stare afisze teatralne. Ponad tysiąc afiszy, całe mrowie nazwisk, autorów, aktorów, śpiewaków często opatrywanych entuzjastycznymi przymiotnikami: „wielki”, „wspaniały”, „wybitny”, „sławny”, „znamienity” itp. Dziś mówią o nich, i to nie zawsze, bardzo specjalistyczne słowniki i leksykony. I tylko stare afisze teatralne ze swą sumienną, rzeczową informacją przywracają ich na chwilę naszej pamięci.

¹⁹ Zob. Rkp. 2694 k. 150, 155-156, 161-177, 177-240.

formly so far and still remains very patchy. The basis for the bibliography is formed by the listings made by Tadeusz Grochowski, Antoni Jakubski and Waclaw Kranowski, partly complementing one another. The initiatives of creating a comprehensive bibliography that have been taken to date were not successful. Undoubtedly, one of the reasons behind those failures is the very wide thematic scope that has to be included. The tradition of Polish apiculture has created its own bibliographical canon. According to this canon regarding publications, basically books and periodicals published in the Polish language are only entered in bibliographies. The range of the bibliography covers thus a limited area of interest and results in its constraints and drawbacks. The article discusses the beginnings of the periodical press covering problems of apiculture and points out at the fact that there is no full and comprehensive listing of titles published in the areas historically or ethnically related to or associated with Poland. The article also recalls apicultural periodicals that have been published locally in the Wielkopolska region. Apart from the need for compiling a full and comprehensive bibliography of publications and more important texts from periodicals as well as a complete listing of periodicals, the absence of the subject bibliography of The Rev. Dr. Jan Dzierżon is additionally mentioned in the article. The author proposes working out separate apicultural bibliographies covering material produced in Silesia, Western Pomerania and parts of Eastern Prussia. A modern bibliography that would record the entire output of broadly-understood Polish apicultural literature in line with current research standards still needs to be worked out.

Artur Jazdon

A contribution to the history of Poznań Council Library

The article recalls the events surrounding the issuing of the emergency appeal launched by the municipal authorities of the town of Poznań in 1874 for handing over books, journals and pamphlets to the Council Library. The aim behind the appeal was to collect as much material related to the history of the region and the contemporary issues of the areas that belong to the then Grand Duchy of Poznań as possible. On the basis of the analysis of the contents of the library *Catalogue* from the year 1883, i.e. the date when the effort was completed, one can say that, to a certain degree, the appeal led to a successful completion resulting in a quantitative development of the resources. However, the author also points at the qualitative shortcomings in the ensuing growth of the collections. The employed analysis proves that the basic task of the appeal was not fulfilled and the library created in the process did not preserve sufficiently complete resource of works.

Agnieszka Urbańska

“Das Leben als Theater”. Posters of the German Municipal Theatre in Poznań in the Raczyński Library collections

The article examines eighteenth and nineteenth century posters produced or commissioned by the German Municipal Theatre in Poznań (then German Posen) that have been preserved in the collections of the Raczyński Library. The posters under scrutiny here were issued between 1789-1867. The sheer time span of this continu-

ously documented history of Poznań theatre makes it possible to carry out an analysis of the changing repertoire of staged plays, actors' staff members and art leaders, but also that of the pattern for the theatrical posters, graphical elements or the material used for their production. The article aims at presenting the function and the role of the aforementioned factors in the then theatre life of the multicultural Poznań as well as the meaning and significance of the theatre in the town itself.

Błażej Kaźmierczak

The lasting legacy of Henryk Bereska. A contribution to the reflections on Polish and German rules to be followed in processing personal archives

The author discusses his comparative analysis of Polish and German archival thought related to processing personal archives. The motive behind the present considerations was the literary and archival legacy of Henryk Bereska, one of the most eminent translators of Polish literature into the German language. A concise introduction presents briefly the life of H. Bereska and describes the nature of the body of archival work currently held at the university library of Viadrina University in Frankfurt/Oder. Further, the author proceeds to analyze the methods employed for processing personal archives in Poland and in Germany. The most favourable processing methodology created by the team headed by H. Bereska was worked out as the result of the combination of the techniques elaborated in the two aforementioned methodological schools. The approach to processing the body of literary work of the translator was done according to Polish rules for physical ordering of literary legacies and German rules for making up inventories of the processed material. The article also presents the integrated, open *Kalliope* database, a tool used in the inventory making process employed for documents included in the legacy.

Grażyna Gajewska

Word, image, memory in the maze of the comic book

The comic book is a product of mass culture. It got deeply rooted in American and Western European popular culture in the 1970s. In France, this type of sequential art told in pictorial stories was presented in daily papers (*bande dessinée*) and developed humorously-told threads of the plot. In the UK it won juvenile audience with its simple jokes, genre scenes and shortened and abridged versions of fables. In the United States, in turn, crude science fiction, horror or joke graphic stories were most popular.

However, in the late 1990s these depictions increasingly started to develop into something of much different nature. On the one hand, popular culture embraced more and more different creative areas, wrestled with subject and themes that so far had been tackled only by more sophisticated literature (for example, war themes). On the other hand, Polish reader had a better chance to experience new titles and pictorial stories from the West or other far-away cultures that represented high artistic skills and offered original and remarkable stories. This, in turn,